

Fantoly Zsanett

Alapjogok versengése – avagy esettanulmányok a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) témakörében az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának vonatkozó határozataiban

Bevezetés

Az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya a világ legidősebb alaptörvénye és az USA legfőbb jogforrása, amely szövetségi szinten és alapjaiban határozza meg az 50 tagállamban élő állampolgárok alapjogait. Szövegét 1787 szeptemberében fogadták el a pennsylvaniai Philadelphiában, azóta összesen 27 alkalommal egészítették ki. Az első tíz módosítás *Bill of Rights* néven vonult be a jogtörténetbe, és több – a büntetőeljárást érintő – alapjogot (például kétszeres értékelés tilalma, tisztességes tárgyaláshoz való jog, védelemhez való jog stb.) biztosít azáltal, hogy korlátozza a szövetségi kormány hatalmát polgárai felett, és védi azok állampolgári jogait.

Jelen tanulmány az USA Legfelsőbb Bíróságának jogértelmezését mutatja be egyes alapjogok tekintetében. Az esetek kiválasztása során a szerző igyekezett szem előtt tartani *Ruzsonyi Péter*, a tudós és az ember szakmai és emberi életművét; így a büntetés-végrehajtás, a büntetés nevelő hatása, és az élethez való abszolút jog kérdéseit veszi górcső alá egy sajátos klauzula: a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*),¹ azaz „az erkölcs és a jog uralma alatt kibontakozó szabadság”² értelmezésére fókuszálva.

¹ „Az egyetlen értékes szabadság a rendhez kapcsolódó szabadság; amely nem csak a renddel és az erénnyel együtt létezik, hanem egyáltalán nem létezik azok nélkül. Benne van a jó és szilárd kormányzásban, annak lényegében és létfontosságú elveiben.” (BURKE 2015)

² STEPHEN 1993.

A kétszeres értékelés tilalma – „egy elítélt panasza”

A *Palko v. Connecticut* döntés³ 1937-ből való. A tényállás lényege szerint *Frank Palko* betört egy zeneboltba, ahonnan ellopott két fonográfot. Menekülés közben lelőtt két rendőrt, majd egy hónappal később elfogták. Minősített emberölés büntette miatt emelt vádat ellene az ügyészség, de végül emberölés alapesete miatt életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést szabtak ki vele szemben. Az ügyészség azonban perújítási eljárás során ismét megvádolta a terheltet az emberölés minősített esetével ugyanezen cselekményért, aki a megismételt eljárásban már halálbüntetést kapott.

A kérdés az volt, hogy mindez sérti-e a kétszeres értékelés tilalmának (és ehhez kapcsolódóan a tisztességes eljárás követelményének) az ötödik alkotmánykiegészítésben biztosított büntetőjogot érintő alapelvét, illetve kötelezi-e az egyes tagállamokat (esetünkben Connecticutot) az Alkotmány ezen alapelvének – közvetlen – alkalmazására.

A *Benjamin Cardozo* nevével fémjelzett legfelsőbb bírósági döntés több évtizedre meghatározta az Alaptörvényben foglalt állampolgári jogok értelmezését. *Cardozo* áttekintette azokat a korábbi legfelsőbb bírósági határozatokat, amelyek elutasították a *Bill of Rights* rendelkezéseinek az államokra történő alkalmazását az esküdtszéki (*Grand jury*) vádemelés, az önvádra kötelezés tilalma és az esküdtszéki tárgyalások tekintetében. Ezeket szembeállította azokkal a döntésekkel, amelyek az államokra kötelezően vonatkoztak: a szólás- és sajtószabadság, a szabad vallásgyakorlás, a gyülekezési jog és a főbenjáró ügyekben a védelemhez való jog kapcsán. Felismerve, hogy a különböző alapjogokat érintő két döntéssor ellentmondásosnak tűnhet, *Cardozo* bevezetett egy racionalizáló elvet, a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) elvét.⁴ *Cardozo* szerint az Alkotmány első kiegészítése védi az alapvető jogokat. A tizennegyedik kiegészítés azonban csak azokat a jogokat tartalmazza és biztosítja, amelyek a „rendezett szabadság” rendszerének elemeit képezik. Ezek a jogok olyan mélyen gyökereznek

³ 302 U.S. 319 (1937).

⁴ Az elnevezést korábban a demokrácia és a jogállamiság viszonyrendszeréhez kapcsolódóan használta George Washington és Herbert Hoover elnök is. Előbbire hivatkozik II. János Pál pápa 1998-as köszöntő beszédében: „az alapító atyák nem csupán független területet akartak létrehozni, hanem egy nagyszerű kísérletet tettek arra, amit George Washington »rendezett szabadságnak« nevezett: egy kísérlet, amelyben férfiak és nők egyenlő jogokat és lehetőségeket élveznének a boldogságra való törekvésben és a közjó szolgálatában.” II. János Pál pápa: *Köszöntő beszéd az új amerikai nagykövethoz* (1998. április). Idézi: PACE 2023.

az USA történelmi hagyományaiban, illetve az állampolgárok tudatában és lelkiismeretében, hogy mindenki számára egyértelműen alapvetőnek tekintendők. A gondolat- és szólásszabadsághoz fűződő jogokat, amelyeket az első kiegészítés véd, *Cardozo* úgy értékelte, hogy ezek alkotják a szabadságjogok (szinte) minden más formájának nélkülözhetetlen feltételét.⁵ Ezzel szemben nem tartotta alapvetőnek például a kétszeres elítélés tilalmához kapcsolódó jogi érdekeket.⁶

A *Cardozo* vezette bíróság döntésének értelmében ugyanis a *Bill of Rights* egyes alapelvei (például a – már említett – gondolat- és szólásszabadság, szabad vallásgyakorlás joga, tisztességes eljárás, védelemhez való jog) garanciális érvényűek szövetségi szinten, és minden körülmények között megfelelő védelemben kell részesíteni azokat a tagállamoknak is. A bíróság azonban a kétszeres értékelés tilalmát nem minősítette ilyen „szuperelvnek”, így tulajdonképpen az Alkotmányban foglalt alapjogok közötti megkülönböztetést mondta ki, vagyis azt, hogy egyes alapelvek a tagállamok szintjén nem élveznek feltétlen védelmet. Egyes alapjogok tehát nem abszolút érvényűek, a közérdek és a társadalom védelme érdekében korlátozhatók. A határozat eredményeként *Frank Palko* Connecticut állam villamosszékében halt meg 1938-ban.

Cardozo ezen döntésben vezette be – az USA-ban azóta gyakran politikai fogalomként használt – „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) kifejezést, amelynek lényege, hogy az egyéni szabadság és a társadalmi rend fenntartása viszonyrendszerében az állampolgári alapjogok nem feltétel nélküliek, azoknak egyensúlyban kell lenniük a közérdekkel. A *Cardozo* vezette Legfelsőbb Bíróság az Alkotmányban foglalt alapjogokat aszerint értékelte, hogy azok feltétlenül szükségesek-e a „rendezett szabadság” biztosításához. Amelyek a döntés alapján nélkülözhetetlenek az *ordered liberty* fenntartásához, azok bekerültek a tizenegyedik kiegészítés eljárási garanciái által védett elvek közé, amelyek azonban

⁵ *Holmes* bíró már 1919-ben, az *Abrams v. USA ügyben* megfogalmazott különvéleményében egyértelművé tette, hogy „háborús, vagy más jellegű veszélyek fennállása esetén is a szólásszabadság alapelve mindenkor változatlan. Ha alapvető emberi jogok nem forognak kockán, a Kormányt kizárólag egy nyilvánvaló és közvetlen veszély bekövetkezésének fenyegetése vagy egy ilyen veszély előidézésnek szándéka jogosíthatja fel a véleménynyilvánítás korlátozására. A Kormány nem tilthat meg minden kísérletet, amely az ország gondolkodását próbálja megváltoztatni.” Ennek kapcsán a *Sajó András és Clare Ryan* szerzőpáros kiemeli, hogy a szólásszabadság jelenlegi magas szintű védelme az USA-ban a „rendezett szabadság” (*ordered liberty*) tudatos társadalmi kialakításán nyugszik. Hangsúlyozzák, hogy a véleménynyilvánítás erős védelme abból a feltételezésből következik, hogy egy toleráns és demokratikus rendszer nem létezhet szabad kommunikáció nélkül (SAJÓ–RYAN 2016).

⁶ VILE–HUDSON–SCHULTZ 2008.

nem szerepelnek a tizennegyedik módosításban, azok nem számonkérhetők közvetlenül a tagállamokon.

A „rendezett szabadság” értelmezését és annak az USA alkotmányában foglalt elvekkel való kapcsolatát a későbbiekben *Randy E. Barnett* vizsgálta részletesen.⁷ *Barnett* szerint az Alkotmány feladata az egyéni szabadság védelme a „rendezett szabadság” keretein belül, az Alkotmány tehát egyensúlyt teremt a társadalmi rend iránti igény és az egyéni szabadság fenntartása között. Az egyéni szabadság értelmezése kapcsán a szerző különbséget tesz pozitív és negatív szabadság között. Utóbbi az egyén magatartását korlátozó külső szabályozók/rendelkezők hiányát, míg előbbi az egyén vágyai szerinti cselekvés lehetőségét jelenti. A „rendezett szabadság” értelmezése során a negatív egyéni szabadság elismerése csak egy jól kiépített, rendezett társadalom keretei között biztosítható. A pozitív egyéni szabadság pedig csak addig biztosítható, amíg az egyéni cselekvések nem sértenek másokat vagy a közérdeket. *Barnett* szerint a „rendezett szabadság” megjelenik az Alkotmányban, amikor az korlátozza a kormányzati hatásköröket, és biztosítja az egyéni jogokat. Szerinte az *ordered liberty* elengedhetetlen a szabad és igazságos társadalom biztosításához, hiszen az állampolgároknak jogukban áll saját döntéseik alapján cselekedni, de a jogi szabályozás és kiépített intézményrendszer szükségszerű a társadalmi stabilitás tartós biztosításához.

Az élethez való jog: abortuszdöntések

A *Roe v. Wade* ügy⁸ az USA jogtörténetében az a mérföldkő, amely 1973-ban lerakta a művi terhességmegszakításhoz való jog alkotmányos alapjait. A Texas államban élő *Norma McCorvey* meg szeretne volna szakítani (harmadik) terhességét, ám Texas állam törvényei tiltották az abortusz minden formáját, amennyiben az nem az anya életének megmentése érdekében szükséges. *Jane Roe* álnéven szövetségi szinten pert indított a helyi kerületi ügyész ellen arra hivatkozva, hogy Texas állam szigorú abortusztörvényei alkotmányellenesek. 1973 januárjában a Legfelsőbb Bíróság a nő javára döntött, amikor kimondta, hogy az Alkotmány tizennegyedik kiegészítésének eljárási záradékai biztosítják a magánélethez való jogot, ezáltal pedig védik a terhes nők művi terhességmegszakításhoz való jogát. A Bíróság kinyilvánította, hogy a terhes nő saját teste

⁷ BARNETT 2013.

⁸ 410 US 113. (1973).

feletti rendelkezési joga (abortuszhoz való jog) megelőzi a magzat élethez való jogát. (*White* és *Rehnquist* bírák különvéleményükben hangsúlyozták, hogy az állam és annak jogalkotó szervei jogosultak ezen kérdésben történő állásfoglalásra, nem pedig a Bíróság feladata az.) A döntés arról is szólt, hogy ez a jog annyiban nem abszolút, hogy egyensúlyban kell lennie a kormánynak a nők egészségének és a szülést megelőző életének biztosításához fűződő érdekével. Ez vezetett a terhesség trimeszterek szerinti ütemezésének bevezetéséhez, és ehhez kapcsolódóan a vonatkozó jogi szabályozók kiépítéséhez. Így a *Roe v. Wade* ügyben három alapvető jogosultság került meghatározásra. Először is az, hogy a nőknek joguk van az abortuszhoz a magzati életképeség (a 28. hétben került meghatározásra) bekövetkezését megelőzően, és ezen jog az állam indokolatlan beavatkozása nélkül szabadon gyakorolható. Másodszor azt is leszögezi a határozat, hogy az állam korlátozhatja a terhes nő művi terhességmegszakításhoz való jogát a magzat életképesé válását követően, de ezt kizárólag a nő életét vagy egészségét veszélyeztető körülmények közötti terhességekre vonatkozó törvényi szabályozás keretei között teheti meg. S végül: az államnak a terhesség kezdetétől fogva jogos érdeke fűződik a nő egészségének és a magzat életének védelméhez egyaránt.

A *Roe v. Wade* döntés, illetve annak jogi érvelése azóta is az USA Legfelsőbb Bíróságának egyik legvitatottabb határozata, és a demokrata versus republikánus politikai irányzatok csatározásának is egyik meghatározó jogi sarokköve. A döntés további fejlődését és értelmezési pontosítását a *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey* ügyben hozott határozat jelenti, amely öt pontban érintette a *Roe*-ügyben lefektetett jogi szabályozási keretet. A *Casey*-ügyben öt olyan rendelkezés merült fel, amelynek alkotmányosságát vitatta a kérelmező. Először is az abortuszt kérő nőnek az eljárás előtt beleegyezését kellett adnia a beavatkozáshoz. Az orvosnak legalább 24 órával a beavatkozás előtt konkrét felvilágosítást kellett adnia, beleértve a magzat állapotát, és azt is, hogy az abortusz milyen káros hatással lehet a későbbiekben a nő egészségére (1). A terhesség megszakítását igénylő, házasságban élő nőnek a beavatkozás előtt írásbeli nyilatkozatot kellett tennie arról, hogy tájékoztatta férjét a szándékáról (2). Kiskorúak esetén legalább az egyik szülő vagy gyám részéről a beavatkozáshoz történő beleegyezést is meg kellett szerezni (3). Halaszthatatlan orvosi beavatkozás fogalmának tisztázatlansága abortusz esetén (4); s végül bizonyos jelentéstételi és nyilvántartási kötelezettségek előírása a terhességmegszakítást végző létesítményekre (5). Ezen jogi feltételek alkotmányosságának vizsgálata során a Legfelsőbb Bíróság továbbhaladt a *Roe* ügyben lefektetett elvek mentén, és megerősítette a nők művi terhességmegszakításhoz való jogát.

Ezért is kavart különösen nagy port az USA-ban 2022 júniusában a Legfelsőbb Bíróság *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* döntése,⁹ amely felülírta, illetve hatályon kívül helyezte a korábbi, mérföldkőnek számító *Roe v. Wade* határozatot. A *Dobbs*-ügyben a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy az Egyesült Államok Alkotmánya nem biztosít alanyi jogot a nők számára az abortuszhoz, mivel a művi terhességmegszakításhoz való jog nem gyökerezik mélyen az USA történeti hagyományaiban. Az ügy alapját egy 2018-as, Mississippi állambeli terhességi törvény képezte, amely általánosan tiltotta a 15 hetes élettartamot meghaladó magzat esetében a terhesség művi megszakítását. A *Jackson Women's Health Organization* egy művi terhességmegszakításokra szakosodott klinika volt Mississippiben, amely pert indított *Thomas Dobbs*, Mississippi állam egészségügyi minisztériumi tisztviselője ellen a törvény miatt. A Legfelsőbb Bíróság 6–3 arányban hatályában fenntartotta Mississippi szigorú abortusztörvényét, és ezzel nem csupán a korábbi mérföldkőnek számító *Roe v. Wase* döntést, hanem az időközben az államok szabályozását jelentősen befolyásoló *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey* ügyben hozott határozatot is kiiktatta azzal, hogy az USA alkotmánya nem biztosítja alanyi jogként a művi terhességmegszakításhoz való jogot. A döntésben a bírák összesen 16 alkalommal említik az *ordered liberty* kifejezést mint a társadalmi rend igénye által korlátozott szabadság jogi megfelelőjét. A határozat jelentősen szűkítette a tizennegyedik alkotmánykiegészítésben meghatározott jogok védelmét, amelynek hatására a szakirodalomban olyan vélemények is megjelentek, hogy a későbbiekben mindez kihatással lehet egyéb szabadságjogokra – például az azonos neműek közötti házasságkötésre – is.¹⁰

Érdemes e helyütt utalni arra a jogelméleti okfejtésre, amelyet a döntés kapcsán *John Ashcroft* főügyész megfogalmazott.¹¹ Szerinte azokban a történelmi pillanatokban, amikor a kormány az Alkotmányban biztosított legszélesebb jogkörét gyakorolja az állampolgárok biztonságának megőrzése érdekében, szükséges felidézni *Benjamin Franklin* híres sorait: „[...] akik feladják alapvető szabadságukat annak érdekében, hogy átmeneti biztonsághoz jussanak, nem érdemelnek sem szabadságot, sem biztonságot”. A Franklintól származó idézettel szemben gyakran felmerül Robert H. Jackson bíró intelme, miszerint

⁹ 597 U.S. 215 (2022).

¹⁰ COENEN 2007.

¹¹ J. Ashcroft főügyész: *Prepared Remarks to Federalist Society National Convention* (2003. nov.). Idézi: PACE 2023 és <https://www.justice.gov/archive/ag/speeches/2002/080702eighthcircuitjudgesagremarks.htm>.

a Bill of Rights nem egy „öngyilkos egyezmény”, amely alapján a szabadsághoz való vak és indokolatlan ragaszkodás végső soron a szabadság létét fenyegeti. A két gondolat közötti – látszólagos – ellentmondás feloldására tökéletes eszköz a „rendezett szabadság” intézménye, amely – Edmund Burke brit államférfi szerint – nem más, mint „a rendhez kapcsolódó szabadság, [szabadság] amely nemcsak a renddel és az erénnyel együtt létezik, hanem egyáltalán nem is létezhet azok nélkül.” Learned Hand bíró arra figyelmeztet, hogy rend hiányában a szabadság féktelen jogosultsággá válik, ami végső soron a szabadság megtagadásához vezet. A féktelen jogok világában az erősek azt teszik, amit akarnak, a gyengék pedig elszenvedik azt; az akarat szerinti cselekvés szabadsága elvész, ha valaki a másik személy akaratát – szükség esetén erőszakkal – megsérti. *Ashcroft* főügyész azt is hangsúlyozta, hogy a „rendezett szabadság” nem a „Big Brother” jogi szinonimája. Nem egy mindent átható és mindenhová beférkőző rendszer, amelyben a biztonságot egy hatalmas, az élet minden területére behatoló, invazív rendőri hatalom garantálja, amely megelőzi a bűnt és a bűnözést, mielőtt az egyáltalán megtörténne, figyelemmel kísérve mindazt, amit az állampolgárok mondanak, tesznek és gondolnak. Egy ilyen társadalomban – ahogyan azt Orwell már megírta –, a szabadság meghal. *Ashcroft* főügyész szerint az „ordered liberty”-ben a „rend” és a „szabadság” nem versengő fogalmak, hanem egymást kiegészítő értékek. Mindegyik hozzájárul az alkotmányos demokrácia stabilitásához és legitimitásához.¹² *Ashcroft* beszédében hivatkozik George Washingtonra is: „[...] az az elképzelés, hogy a törvény fokozhatja, nem pedig csökkentheti a szabadságot, egy régi gondolat, George Washington ezt »rendezett szabadságnak« nevezte”.¹³

Merre tovább, „ordered liberty”?

Az *ordered liberty* az USA-ban napjainkban gyakran használt kifejezés, amely nem csupán az igazságszolgáltatásban, hanem a demokrata és republikánus oldal politikai csatározásaiban is megjelenik. Értelmezésénél abból célszerű kiindulni, hogy a rendezett szabadság egyensúlyt feltételez a hatalom

¹² LABUDA–KELLY 2023.

¹³ J. Ashcroft főügyész: *Prepared Remarks to Federalist Society National Convention* (2003. nov.). Idézi: PACE 2023 és <https://www.justice.gov/archive/ag/speeches/2002/080702eighthcircuitjudgesagremarks.htm>.

és az egyéni alapjogok szintézisében. *John Patrick* szerint két alapvető kérdés van a szabadság és rend viszonyrendszerében, amellyel minden demokratikus jogállamnak szembesülnie kell. Egyrészt: milyen feltételek mellett szükséges korlátozni a kormány hatalmát azért, hogy megvédjük az egyének szabadságjogait; másrészt: mikor kell korlátozni az egyéni szabadság megnyilvánulását a közrend és a társadalmi stabilitás fenntartása, illetve az alkotmányos demokrácia elbukásának megakadályozása érdekében?¹⁴

Sokak szerint a *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* döntés nem véletlenül most született, és nem véletlenül ezen összetételű Legfelsőbb Bíróság hozta meg azt.¹⁵ A *Dobbs*-döntés kijelölt egy irányt, amely nem csupán büntetőjogi szempontból unikális. A céltételező jogértelmezési módszer alkalmazásával szélsőséges esetben ugyanis már a bűnös gondolat, szándék önmagában büntethetővé válik abban az esetben, ha valaki terhessége megszakítása céljából hagyja el Mississippi államot; ez pedig összeegyeztethetetlen a klasszikus „tett-büntetőjogi” felfogással.¹⁶ Álláspontunk szerint a szűk értelemben vett szakmai érveken túl azért is érdemes figyelemmel kísérni a *Dobbs*-határozat utóéletét, mert lakmuszpapírként jelzi számunkra az USA büntető igazságszolgáltatásának további – esetleges – irányváltozásait.

Felhasznált irodalom

- BARNETT, Randy U. (2013): Ordered Liberty. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 36(2), 421–446.
- BURKE, Edmund (2015): The Value of Ordered Liberty. *The Imaginative Conservative*, 2015. március 25. Online: <https://theimaginativeconservative.org/2015/03/edmund-burke-on-ordered-liberty.html>
- COENEN, Dan T. (2007): The Future of Footnote Four. *Georgia Law Review*, 41(3), 798–841. Online: https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1728&context=fac_artchop
- LABUDA, Frank – John KELLY (2023): *Is Abortion Legal in the United States?* Előadás. Szeged: SZTE ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézetének nemzetközi konferenciája.

¹⁴ PATRICK [é. n.].

¹⁵ Ismeretesen, a legfelsőbb bírósági határozatok életre hívásában jelentős szereppel bír az egyes bírák mögött meghúzódó politikai támogatottság, illetve a testületen belül a különböző politikai nézeteket valló bírák – aktuális – aránya.

¹⁶ NAGY 2007.

- NAGY Ferenc (2007): Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. *Magyar Jog*, 2, 65–75. Online: <https://szakikkadatbazis.hu/doc/7420284>
- PACE, Christopher R. J. (2023): *The Disorderly Origin of „Ordered Liberty”*. Online: <https://www.texasbar.com/AM/Template.cfm?Section=articles&Template=/CM/HTMLDisplay.cfm&ContentID=58700>
- PATRICK, John [é. n.]: *Understanding Democracy, A Hip Pocket Guide*. https://www.annenbergclassroom.org/glossary_term/liberty/
- SAJÓ András – CLARE RYAN (2016): A bírói érvelés és az új technológiák. Gondolati kerektek, újdonság, alapjogok és az internet. *Fundamentum*, (2–4), 19–36. Online: <https://fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-16-2-4-02.pdf>
- STEPHEN, J. F. (1993): *Liberty, Equality, Fraternity*. Indianapolis: Liberty Fund, 1993. Idézi: HORKAY HÖRCHER Ferenc: *A szólás-és sajtószabadság klasszikus angolszász eszmétörténeti kontextusai*. Online: [http://real.mtak.hu/73575/1/A_szolas__es_sajtoszabadsag_klasszikus_angolszasz_eszmetorteneti_kontextusai_u.pdf](http://real.mtak.hu/73575/1/A_szolas_es_sajtoszabadsag_klasszikus_angolszasz_eszmetorteneti_kontextusai_u.pdf)
- VILE, John R. – DAVID L. HUDSON – DAVID SCHULTZ (2008): *Encyclopedia of the First Amendment*. Washington, DC: CQ Press.